

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРІВНИХ КАДРІВ ОСВІТИ

Тетяна Бойченко

Київ

Підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності керівних кадрів освіти розглядається як важливий чинник розвитку їхнього творчого потенціалу.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальна компетентність, керівні кадри освіти, творчий потенціал.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід в освіті дозволяє ефективно задіяти суб'єктність, досвід і того, хто навчається, і того, хто навчає. Компетентнісно орієнтована освіта посилює результативний компонент, наповнює мету, зміст, процес, мотивацію, результати навчання і виховання реалістичним смислом, орієнтованим на необхідну компетентність як інтегрований вираз рівня освіченості. Такий підхід суголосний із фундаментальними цілями освіти, сформульованими ЮНЕСКО: навчати здобувати знання (вміння вчитися); працювати й заробляти (навчання для праці); жити (навчання для здорового, цікавого, гідного життя); жити разом (навчання для спільного життя) [1, 7].

У різних освітніх системах залежно від їх мети і завдань виокремлюють ключові компетентності. Так, наприклад, на одному з етапів розвитку української освіти ключовими були такі: соціальні, пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активними у прийнятті рішень, у суспільному житті, урегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, у функціонуванні й розвитку демократичних інститутів суспільства; полікультурні, що стосуються розуміння несхожості людей, поваги до їхньої мови, релігії, культури; комунікативні, що передбачають оволодіння інформаційними технологіями, уміннями здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію; саморозвитку та самоосвіти, пов'язані з потребою і готовністю навчатись як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті; компетенції, які реалізуються в прагненні й здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності [3].

Оскільки ключові компетентності змінні, мають рухливу і перемінну структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей можливостей самовизначення особистості в соціумі, за результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу, яка працювала в рамках проекту ПРООН, запропоновано такий перелік ключових компетентностей учнів: уміння вчитись; соціальна компетентність; загальнокультурна; здоров'язбережувальна; громадянська; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій [1, 34-47]. До переліку ключових компетентностей, якими мають володіти молоді європейці, Рада Європи запропонувала ввести такі: політичні та соціальні; пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві; ті, що стосуються володіння усним та письмовим спілкуванням, включаючи знання більш ніж однієї мови; пов'язані з розвитком інформаційного суспільства; вміння вчитися як базис для навчання впродовж життя у професійному та соціальному контекстах [6, 135]. До ключових компетентностей фахівців, які працюють в галузі освіти, зокрема тих, хто здійснює керівництво діяльністю закладів освіти, входять, на думку різних авторів, такі: предметні; педагогічні; інтеграції теорії і практики; взаємодії та співробітництва; оцінки якості; мобільності; лідерства; навчання впродовж життя [10].

Незважаючи на базову роль здоров'я для виконання функціональних обов'язків педагога і керівника освітньої установи, серед будь-яких переліків ключових компетентностей здоров'язбережувальної немає.

Критеріями, що уможливають розцінювати компетентність ключовою, є такі: поліфункціональність; надпредметність і міждисциплінарність; багатовимірність; забезпечення широкої сфери розвитку особистості [1, 7].

Метою статті є аналіз характеристики здоров'язбережувальної компетентності (ЗЗК) за критеріями, що дають підстави вважати її ключовою в українській освіті, у тому числі й у післядипломній підготовці керівних кадрів освіти.

Виклад матеріалу. Насамперед, підставою для включення до переліку ключових здоров'язбережувальної компетентності є вагомість здоров'я як загальнолюдської цінності, життєвого ресурсу, філософської категорії, що розкривається при аналізі сутності здоров'я за різними підходами – феноменологічним, онтологічним, гносеологічним, холістичним, детерміністським, герменевтичним.

За феноменологічним підходом, здоров'я – багатомірний і водночас цілісний феномен взаємоузгодженої життєдіяльності людини, який може розглядатися як стан, явище і процес. Процесуальний ланцюг, який відбувається у здоров'ї як феномені такий: формування, збереження, зміцнення, використання (або споживання), відновлення та його передача (ФЗЗВВП) через фізичний, психічний, соціальний та духовний складники здоров'я. Саме в процесуальності, за онтологічним підходом, можливе буття людини, яке базується на оздоровчому імперативі. Гносеологічний аналіз дозволяє визначити таких суб'єктів (носіїв) здоров'я: людина, група людей, спільнота, суспільство загалом. Холістичний підхід підкреслює цілісність здоров'я та взаємозв'язок і взаємозумовленість усіх його складових здоров'я – фізичної, психічної, соціальної та духовної, рівноправність цих складових за умов гомеостазу (рівноваги) і їх ієрархізація при порушенні рівноваги в організмі людини і можливість саморегуляції як властивість живої функціональної системи. Детерміністський підхід уможливує визначення причинно-наслідкових зв'язків ФЗЗВВП здоров'я, здійснити квантифікативний (кількісний) його аналіз, встановити взаємозв'язки між його складовими. За його допомогою, зокрема, визначають кількісну характеристику здоров'я загалом та його кожної складової; встановлюють закономірності взаємозв'язку його кількісних параметрів та шляхи і методи моніторингу здоров'я; здійснюють поточний та довгостроковий аналіз стану індивідуального здоров'я, здоров'я груп людей, спільнот та суспільства загалом; розробляють короткостроковий та перспективний прогноз кількісної характеристики здоров'я. Герменевтичний підхід уможливує (на основі отриманих даних аналізу здоров'я за різними підходами) сформулювати дедуктивне визначення здоров'я та його індуктивний ряд: здоров'я – цілісний і водночас багатомірний феномен взаємоузгодженої життєдіяльності людини, який розкривається через стани, явища і процеси ФЗЗВВП фізичної, психічної, соціальної та духовної складових здоров'я людини, групи людей, спільноти та суспільства загалом.

Методологічний аналіз терміну «здоров'я» визначає його як філософську категорію за такими критеріями:

- онтологічним: здоров'я є необхідною умовою буття людини, що виявляється через оздоровчу стратегію функціонування організму людини і виявляється в оздоровчому імперативі [4, 78-79];
- лінгвістичним: слово «здоров'я» є в усіх мовах світу;
- діяльнісним: щоденне життя людини відбувається як низка застережних дій на основі безумовних та умовних рефлексів;
- когнітивним: продукування людством знання про здоров'я у вигляді різнорівневих блоків інформації – ідей, гіпотез, концепцій, законів, закономірностей, принципів, теорій, методів, методик;
- епістемологічним: здоров'я є предметом вивчення таких наук, як медицина, антропологія, соціологія, психологія, педагогіка і, насамперед, валеологія.

Вивчення сутності цієї категорії, шляхів ФЗЗВВП усіх його взаємопов'язаних і взаємозалежних складових здоров'я у різнорівневих суб'єктів (людини, групи, спільноти, суспільства) може бути ефективним за умови виокремлення окремої компетентності, яка має усі ознаки ключової. Зважаючи на основні позиції методологічного аналізу за різними підходами та критеріями категорії «здоров'я», можна виокремити такі основні ознаки ЗЗК як ключової.

• Поліфункціональність: ця компетентність дозволяє вирішувати проблеми здоров'язбереження людини, групи людей, спільноти та суспільства у просторі всіх чотирьох складових здоров'я – фізичній, соціальній, психічній та духовній.

• Надпредметність і міждисциплінарність: інформація про ФЗЗВВП здоров'я має місце в усіх ланках неперервної валеологічної освіти (дошкілля, шкільна ланка, додипломна, післядипломна, освіта для дорослих).

• Багатовимірність: зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного і цілісного феномена.

• Забезпечення широкої сфери розвитку особистості: вивчення шляхів і засобів ФЗЗВВП здоров'я, особливо її духовної складової, має особистісне спрямування.

Досягти ЗЗК можуть ті, хто навчається в усіх ланках неперервної валеологічної освіти, набуваючи здоров'язбережувальних компетенцій, які є наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки учня і вчителя, керівника освітнього закладу, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в сфері ФЗЗВВП здоров'я. Результатом набуття таких компетенцій є ЗЗК, яка передбачає ціннісне ставлення до здоров'я власного та інших. Особливого значення набувають здоров'язбережувальні компетенції тих, хто приймає рішення, адже від цього залежить рівень здоров'я, а часом навіть збереження життя оточуючих. Здоров'язбережувальні компетенції виводяться як реальні вимоги до засвоєння тими, хто навчається, сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлення до ФЗЗВВП, здорового способу життя (ЗСЖ). Вони втілені в Державних стандартах освіти, у програмах, критеріях навчальних досягнень освітньо-кваліфікаційних характеристиках підготовки вчителя керівника освітнього закладу [2]. Компетенції, визначені, зокрема, в чинній програмі предмета, «Основи здоров'я» для 1-4 класів, охоплюють не лише когнітивні і операційно-технологічні складові, але й мотиваційні, етичні, поведінкові, що ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях. У комплексі означених компетенцій закладено можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для побудови чітких вимірників навчальних досягнень учнів (хоча бальної системи оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з основ здоров'я не проводять). Такого роду компетенції обов'язково мають бути передбачені у програмах післядипломної підготовки педагогів-предметників, методистів, керівних кадрів освіти [2].

Компетенції, необхідні для ФЗЗВВП здоров'я людини, групи людей, спільноти, суспільства, можна групувати за складниками здоров'я: фізичним, соціальним, психічним та духовним [5, 9-10]. У програмах предмета «Основи здоров'я» для 1-4 та 5-6 класів визначено, зокрема, такі компетенції щодо здоров'я власного та інших: уміння прийняття рішень, вирішення проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, чинити опір тиску, міжособистісних відносин, подолання емоцій та стресу, співчуття, відчуття громадянина [2]. Такі ж компетенції мають розвиватися і в керівників освітніх закладів, особливо ті, що спрямовані на поліпшення спілкування з підлеглими, оптимізацію управління діяльністю колективу.

Оскільки ЗЗК має усі ознаки ключової через специфіку феномена здоров'я людини як біосоціальної істоти, особистості та індивідуальності, вона концентрує в собі всі характеристики соціальної, полікультурної, комунікативної компетентностей, спрямована на саморозвиток і самоосвіту, продуктивну й творчу діяльність. Саме тому при доопрацюванні стандартів та програм для різних ланок освіти, зокрема, для шкільного предмета «Основи здоров'я» та навчальних програм для майбутніх педагогів і для системи післядипломної педагогічної освіти, особливо керівних кадрів освіти, раціональним є введення ЗЗК, що дозволяє концентрувати увагу усіх суб'єктів навчально-виховного процесу – учнів, студентів, педагогів, управлінців в галузі освіти – на досягненні саме цієї ключової компетентності.

Водночас навіть за умови найуспішнішої реалізації найвдалішої програми найкращими учнями під керівництвом творчих учителів за допомогою найсучасніших підручників і посібників у шкільному середовищі, сприятливому щодо ФЗЗВВП здоров'я до учнів, щонайвищої кваліфікації педагогів інститутів, університетів, академій післядипломної педагогічної освіти будь-яка компетентність (з переліку ключових чи не ключових) може залишатися лише потенцією, можливістю, здатністю до дій суб'єкта навчання, що можуть активізуватися (або залишитися в потенційному – в кращому випадку, в гіршому – не реалізуватися навіть за екстремальної потреби) в реальному житті поза навчальним закладом.

Здійснення ЗЗК особистості суб'єкта підготовки учня, майбутнього педагога чи вчителя зі стажем, керівника освітнього процесу відбувається в буденності, одночасно із щоденною життєдіяльністю. Саме тому в реальному житті неприпустимо технологію здоров'язбереження штучно розривати на компетентність та її здійснення. Адже вони органічно «переливаються», продовжують одна одну, потребують підтримки від учителя, наставника, батьків, друзів, колег, колективу, громади, суспільства, держави, зазнаючи позитивного чи негативного впливу чинників ЗСЖ.

Усі кроки алгоритму реалізації кожної ланки здійснюються (або не здійснюються) під впливом означених чинників, що сприяють, «тиснуть» чи нейтральні. Зазвичай такий вплив багатofакторний, що спричиняє складність аналізу ситуацій здоров'язбереження, особливо у випадку поєднання негативних результатів. Такий аналіз дещо спрощується за допомогою побудови алгоритмів: від найпростіших – для розгляду однофакторного впливу на один елемент ланки здоров'язбережувального технологічного ланцюга до надскладного алгоритму – моделі усього процесу формування ЗСЖ особистості. Таке моделювання не менш складне, ніж, наприклад, для прогнозування наслідків ядерної зими.

Алгоритм виконання частини процесу здоров'ятворчої технології з вибором однієї потреби, формуванням одного елемента ЗЗК та його здійсненням і з урахуванням впливу лише одного чинника може бути таким (крок 1: ВП₁ – вибір потреби 1; крок 2: ФК₁ – формування елемента компетенції 1; крок 3: ЗК₁ – здійснення елемента компетенції 1; Ч₁ – чинник 1; Л1 – людина перед виконанням ланцюга; Л2 – людина після виконання ланцюга) (Рис. 1).

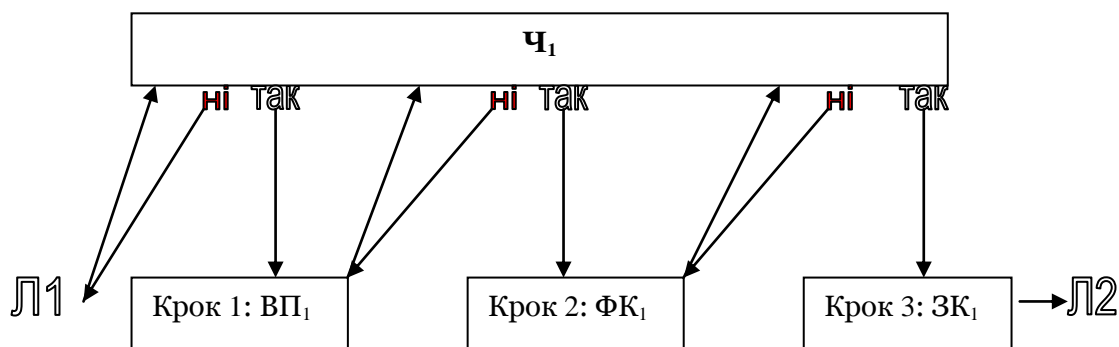

Рис. 1. Алгоритм виконання здоров'ятворчої технології за одним елементом та з урахуванням одного чинника

Такий алгоритм – простий, адже в ньому передбачається вплив лише одного елемента складного чинника. Наприклад, Ч₁ (чинник 1) – спосіб життя сім'ї, який для схеми штучно відокремлено від способу життя найближчого оточення людини та домінуючого в суспільстві. У свою чергу, спосіб життя сім'ї – теж складне утворення, яке формується з підпорядкованих йому елементів (характер харчування, виконання настанов до розпорядку дня, фізичного навантаження тощо). Якщо чинник позитивний для усіх кроків, вони послідовно здійснюються; якщо негативний, алгоритм уже на першому кроці (або на одному з наступних) не здійснюється. Тобто суб'єкт освітнього процесу може – при всьому бажанні – не визначити необхідну потребу, або (на основі потреби) не сформулювати компетенцію, або (знаючи свою потребу і будучи здатним до певної дії – маючи елемент компетенції) не зможти здійснити набутий елемент компетентності.

У реальному житті алгоритм реалізації здоров'ятворчої технології є надскладним нелінійним процесом за участю багатьох складних елементів, що відбувається під багатofакторним впливом змінних чинників у педагогічній системі відкритого типу. Власне, цей процес і є життям з усією повнотою взаємодії й взаємовпливу різноманітних чинників, які діють на рівнях особистості, громади, держави у міжгалузевому просторі. Під впливом цих чинників на означених рівнях тому, хто навчається чи підвищує рівень своєї педагогічної або управлінської кваліфікації, потрібно не лише опанувати навчальні програми з кінцевою метою набуття насамперед ключових компетентностей, серед яких – здоров'язбережувальної, але й належним чином щоденно діяти з метою підвищення рівня усіх складників свого здоров'я – фізичного, соціального, психічного та духовного, формуючи та розвиваючи свою особистість.

Задля успіху у розвитку ЗЗК кожного, хто навчається, сприяттні вибору ними ЗСЖ усі педагога, а не лише той, хто веде предмет «Основи здоров'я» чи модуль здоров'язбережувального характеру, має на щонайвищому рівні не лише володіти ключовою ЗЗК, але й набувати майстерності у реалізації здоров'язбережувальних педагогічних технологій. Саме за цих умов можливою стає, зокрема, здійснення ЗЗК

педагога – шкільного вчителя, викладача системи післядипломної педагогічної освіти, створюється базис для підвищення рівня здоров'я суб'єктів валеологічної освіти.

Здоров'я як атрибут людини, безумовно, є цінністю кожного. Однак розглядати його можна і як певний ресурс, який сприяє розвитку особистості, її творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості [7, 562]; як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері її діяльності, яка має суспільне значення [9]. В. Моляко визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку [8]. Загальна структура творчого потенціалу, за В. Моляко, має такі складові: задатки; нахили, які виявляються у наданні переваг чомусь; інтереси, їх спрямованість і частота; допитливість; прагнення створювати щось нове; швидкість у засвоєнні нової інформації; вияви загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність; порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [8].

Усі складові творчого потенціалу, вкрай необхідного в діяльності керівників освітніх установ, можуть оптимально реалізуватися за умови належного рівня здоров'я загалом і кожного його складника зокрема – фізичного, психічного, соціального і духовного. Саме тому розвиток ЗЗК упродовж усієї професійної діяльності кожного, хто керує діяльністю закладу освіти, того, від кого залежить реалізація здоров'язбережувальної діяльності школи, має не лише особистісне спрямування, але й визначальне значення для розвитку громади та держави.

Висновки. Здоров'язбережувальна компетентність є ключовою для усіх ланок валеологічної освіти за всіма критеріальними характеристиками. Формування і розвиток ЗЗК суб'єктів навчально-виховного процесу – учня, студента, педагога, керівника освітнім закладом є неперервним процесом упродовж усього життя та професійної діяльності через складність здоров'я як феноменального явища і багатofакторність впливу на формування ЗСЖ. Стандарти всіх ланок освіти, у тому числі й післядипломної для педагогів, методистів, керівних кадрів освіти, мають включати галузі, розділи, модулі здоров'язбережувального характеру.

Література:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачова – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
2. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцова, О. В. Гнатюк, С. В. Гозак, О. Л. Москаленко, В. А. Савченко // Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта» – 2011. – С. 314-330.
3. Бойченко Т. Є. Основи здоров'я: програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Є. Бойченко, В. В. Дивак, В. М. Заплатинський. – Київ-Ірпінь : Перун, 2005. – 41 с.
4. Булич Е. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології : навчальний посібник / Е. Г. Булич, І. В. Муравов – К. : ІЗМН – 1997. – 240 с.
5. Ващенко Л. С. Основи здоров'я : книга для вчителя : навчально-методичний посібник / Л. С. Ващенко, Т. Є. Бойченко – К. : Генеза, 2005. – 240 с.
6. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 4040 с.
7. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості / І. О. Мартинюк // Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод.посібник / Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен, О. А. Донченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 791 с.
8. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9.

9. Овчинников В. Ф. Научно-технический прогресс и развитие творческого потенциала работника производства / В. Ф. Овчинников. – Л., 1974. – 279 с.

10. Пуховська Л. Європейський вимір шкільної й педагогічної освіти : етапи розвитку / Л. Пуховська // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 2. – С. 80-82.

Повышение уровня здоровьесохраняющей компетентности кадров управления образованием рассматривается как важный фактор развития их творческого потенциала.

Ключевые слова: здоровье, здоровьесохраняющая компетентность, кадры управления образованием, творческий потенциал.

The increase of health maintenance competence level of education management is examined as an important factor of development of their creative potential.

Key words: health, health maintenance competence, education management, creative potential.